

10

הפעילות החינוכית במחנות העקורים

עדה שיין

פרשת החינוך במחנות העקורים היא אחת הפרשיות המרתקות במציאות חמדומים שלאחר השואה, והיא ייחודית על רקע שיקומו של החינוך היהודי באירופה כולה. החינוך במחנות מגלם סתירה נוראה שנוצרה בין מציאות החיים, מנת גורלם במלחמה של מחנכים ומתחנכים כאחד, לבין התפקידים המיועדים לבית הספר בימים כתיקונם. עמד על כך פאול טרפמאן, ממייסדי בית הספר הראשון בברגן-בלזן: "כל אחד מאיתנו, אפילו האנאלפבית, יכול להיות מוכתר בתואר דוקטור של כבוד; משום שהוא עבר את האוניברסיטה של החיים ועמד בניסיון במלוא מאת האתזות... החיים האכזריים והמתועבים של היהודים בגטאות לא היו בעלי השפעה בריאה על נפש הצעירים, שנמצאו בשלבי התפתחותם. גם חיי המחנות, השלב השני במלחמה, כאשר המטרה לשרוד הרסה כל גישה מוטרית ונורמלית, ושפת היומיום היתה ריקה ושותתת דם, הותירו עקבות שלא היתה להם כל השפעה חיובית על הנוער".

זאת ועוד, בניגוד לקהילות היהודיות במערב אירופה, שתרזו אחר ניסיונות להמשך הקיום היהודי באירופה, ובניגוד לחיפוש אחר דפוסים של שיתוף פעולה עם השלטון החדש במזרח אירופה, במחנות העקורים היה ברור כי קיומם מוגבל בזמן ובמקום. על אף העובדה שאוכלוסיית הילדים במחנות העקורים נמצאה בניידות מחמדת ושהתה במקום זמן קצר יחסית, צמחו שם בתי-ספר, גני-ילדים, חדרים ותלמודי-תורה, גימנסיות וישיבות; והתקיימה פעילות ענפה של תנועות נוער ציוניות מכל גוני הקשת הפוליטית.

ניתן להצביע על ארבעה מאפיינים של הפעילות החינוכית במחנות העקורים:

1. המורים המעטים ופעילי התרבות ששרדו על אדמת גרמניה, ואוסטריה היו הראשונים שלקחו על עצמם את מלאכת השיקום הרוחני במחנות העקורים. הם היו חדורי תחושה עמוקה של שליחות ציבורית ומחויבות למלא את החלל הרוחני וההשכלתי שנוצר אצל הילד היהודי בגלל המלחמה. עליהם הוטלה המשימה להשיב לילד את אמונו בחברת המבוגרים, להראות לו שעולם הגטו ומחנות הריכוז הוא היוצא מהכלל, להקנות לו מערכת ערכים מוסרית, להשיב לו את האמון באדם ולנסות ליצור מידה של יציבות וביטחון בתנאי מחסור קשים וארעיות מתמדת.

כפי שמעיד ד"ר כוויניק, שהיה יו"ר הסתדרות המורים העבריים באזור הכיבוש האמריקאי בגרמניה: "בתי הספר נוסדו אך ורק בידי מורים. בכל מתנה ומחנה נמצא אחר השחרור מורה אחד או שניים, שעל-פי נס ניצלו ממוות, והם שיסדו את בתי הספר. קשה לתאר את העבודה המסורה, שהשקיעו המורים בייסוד בתי הספר ובחינוך דור, שהיה תלוש מכל חינוך ותרבות במשך שבע שנות מלחמה והשמדה".

הקמתם של בתי הספר במחנות העקורים היא עדות ברורה לאקטיביות שאיפיינה את שארית הפליטה ולנכונותה לשקם לא רק את עצמה, אלא גם לעצב את גורל בניה. מבחינה זו מילאה הפעילות החינוכית תפקיד מרכזי בתהליך הפיכתה של שארית הפליטה מאובייקט לסובייקט. הירתמותם של הניצולים למעשה החינוכי מגלמת את המפנה שעבר כל אחד מהם מיאוש ואובדן אל חיוב החיים ואל ההתמודדות עם אתגרי הבנייה מחדש של החברה היהודית כולה. בסיטואציה שלאחר השואה הפכה שאלת חינוך הילדים לשאלת המחויבות להמשך הקיום היהודי, ובהעדר משפחה הופקדה משימה זו על החברה והציבור כולו.

2. הדאגה לחינוכם של הילדים יצרה את הבסיס לשיתוף הפעולה בין אנשי שארית הפליטה לבין שליחי היישוב הארץ-ישראלי ונציגי יהדות ארצות הברית ובריטניה. שיתוף פעולה זה הושג על תחושה של סולידאריות יהודית וחודעת מחויבות עמוקה, שהתעוררה בקרב העם היהודי כולו בלפי שארית הפליטה. חיילי הבריגדה היהודית והרבנים הצבאיים, ששירתו בצבאות בעלות הברית והיו הראשונים למפגש עם שארית הפליטה, לקחו חלק בפעילויות החינוכיות הראשונות. זמן קצר אחריהם הגיעו שליחי הג'וינט האמריקאי ואנשי ה"ג'וינט רליף יוניט" הבריטית. תוך חודשים אחדים הצטרפו חברי המשלחת הארץ-ישראלית, שליחי

על הפרק
החינוך במחנות
העקורים
▲
הפעילות
החינוכית
במחנות
העקורים
עדה שיין

התנועות ההתיישבותיות, נציגי עליית הנוער, פעילי הקדן הקיימת, נשות ויצ"ר, משלחת המורים הארץ-ישראלית, אנשי ועד ההצלה של הרבנים האמריקאים, אנשי או"ס, פעילי הקונגרס היהודי העולמי ועוד. לא תהיה זו הפרזה אם נאמר, שהראגה לנועשה במחנות העקורים הטרידה את מנוחתם של אזגונים יהודיים רבים. ואולם עיקר הנטל החומרי והארגוני של קיום מערכת חינוך במחנות העקורים נפל על כתפי הג'וינט האמריקאי, שתמך בכל סוגי הפעילות החינוכית.

3. הפעילות התינוכית במחנות העקורים. היתה ספוגה רוח ארץ-ישראלית ונועדה להכשיר את הילדים, הנעדים ואף הבורים לקראת המפגש עם הארץ. תוכנית הלימודים העמידה במרכז את ההכנה לקראת ההתיישבות בארץ והיתה הומאניסטית במהותה. היא נועדה מצד אחד ליצור בקרב הילדים את הקשר אל הארץ החדשה ולהקל על הקליטה העתידית בה, ובה בעת לתת את הצידוק ההיסטורי והמיתולוגי לטענת הקשר אל הארץ.

לשם כך הועמדו במרכז הוראת השפה העברית ולימוד ההיסטוריה היהודית בתקופה שבה ישב העם על אדמתו ההיסטורית המקראית, תולדות בית שני והגיאוגרפיה של ארץ-ישראל. התנ"ך לא נלמד כטקסט דתי מחייב, אלא כטקסט המאשר את הקשר של העם אל ארצו. על אלה נוספו לימודי החשבון והגרסה.

ההתיישבות אל העולם שגהרס ואל החוויות האישיות שעברו על הילדים במלחמה תפסה מקום שולי בלבד. השפה הזרה שנלמדה היתה האנגלית, שנחפסה ככלי חשוב לקראת ההכנה לחיים בארץ חדשה. בחלק מבתי הספר המשיכו ללמד יידיש, ועל כך התפתח כמחנה יזכות קשה בין תומכי הצינונות ומחנדיה.

4. הפעילות החינוכית התקיימה בתנאי מחסור קשים. ספרי הלימוד והקריאה הובאו בעיקר מארץ-ישראל ומארצות הברית. המתלקה לענייני הנוער של ההסתדרות הצינונית ומתלקת הנוער של הקדן הקיימת, לצד מחלקת החינוך של הוועד הלאומי והלשכה לעליית הנוער, עשו רבות למען העבדתם של ספרים אל המחנות. אלא שהיתה זו פעולה אטיה, הנתונה למגבלות כספיות קשות ביותר. גם הספרות הלימודית שנשלחה מארצות הברית נעשתה בלי תיאום והכוונה. בשלהי 1946 הוחל בהוצאת חוברות וספרי לימוד בגרמניה עצמה במימונו הישיר של הג'וינט.

מציאות חינוכית זו, לצד העובדה ההיסטורית, המוסכמת במחקר, בדבר התפקיד המכריע שמילאה שארית הפליטה במאבק להקמתה של מדינת ישראל, מעלות את השאלה אם אימוץ האופציה הצינונית כדי שארית הפליטה היה פרי החלטה דצינית שלהם או שמא היתה זו תולדה של מאמץ ארגוני, הסברתי וחינוכי אדיר של התנועה הצינונית, שראתה בציבור שהתרכז במחנות העקורים את כוח המילואים האחרון שנותר לה, שרק הוא יוכל להכריע את גורל הקהילה הארץ-ישראלית?

שאלה זו קשורה לסוגיה הנרחבת של סוד התמורה שעברה חברת העקורים. כיצד הפכו יתידים שבגרים ורצוצים בנפשם, שעולמם המשפחתי והחברתי נהרס, לציבור המונהג בידי דמויות מובילות; ציבור שהביע את עצמו ביצירה הספרותית ובתיאטרון; ציבור שתבע את זכותו לקחת חלק בעיצוב גורלו וגורל העם היהודי כולו. המתקרר ההיסטורי נתן לכך שתי חשיבות: האחת זוקפת את התמורה לזכות הרעיון הצינוני ורואה בו את הגודם המכריע בתהליך השיקום של ציבור העקורים. השנייה מייחסת את כושר שיקומה של החברה היהודית לזכות "פילוסופיית השרידות היהודית" וקוענת שלפנינו תופעה בעלת שודשים יהודיים עמוקים, שהצינונות היא רק אחד ממרכיביה. גישה זו מקבלת תיזוק ממתקדים על ההגות האורתודוקסית בקרב שארית הפליטה, מהם עולה כי הקמת מדינה יהודית נתפסה בקרב הציבור האורתודוקסי כהשגת הגאולה, שתבטיח את העולם מפני תולבן חוזר.

המחקר על ראשית התארגנות של שארית הפליטה הוכיח כי הצינונים היו הראשונים שהצליחו להתארגן כקבוצה. הם העמידו את שאיפתם הצינונית במרכז הווייתם. את מחויבותם לצינונות נימקו לא רק בניתוח מצבו של העם היהודי בקרב העמים, אלא גם בתשש העמוק שמא עלול הניסיון הצינוני בארץ-ישראל לשקוע

בתהום הנשייה אם לא ימצאו לו עתודות האדם הנחוצות.

כבר בכינוסיהם הראשונים התמודדו הפעילים הציונים עם שאלות החינוך לאחד השואה. בכינוס הציוני השני, שנערך ב-2 באוגוסט 1945 במחנה לאנדסברג שבדרום גרמניה, הוצתה המטרה: "לנהל עבודה חינוכית-הסברתית כדי להכשיר את חלבבות וליצור טיפוס יהודי חדש".

חודש אחר-כך, בעת הקונגרס הכללי הראשון של שארית הפליטה, שהתכנס ב-25-27 בספטמבר 1945, הוגדרה המטרה החינוכית כך: "הקונגרס תובע, שייוצרו האפשרויות להכשדתם של אנשים, ובעיקר הנוער שלנו, לקראת חיים בריאים ופרודוקטיביים בארץ-ישראל. למען מטרה זו נחוצה עבודה מאורגנת נרחבת למען השכלה מקצועיה ויצירת מרכזים יהודיים הן באזור האמריקאי והן באזור הבריטי, תחת מנהלה יהודיה וקציני קישור יהודים".

חיוק לאותה גישה נמצא שנה אחר-כך בכינוס המורים העברים באזור הכיבוש האמריקאי בגרמניה. את מטרחה ניסחו המורים באלו המלים:

"הבעיה המרכזית העומדת בפני המחנכים היא לטהר את העובש הגלותי ולטפח יהודי חופשי חדש. אנו חייבים את הדור המתפתח לחיים בארץ משלו, כמו לעם בעל מסורת ותרבות רבת שנים. ערכים חדשים נחשפים בפנינו, ואנו חייבים למוזג לתוכם את כל המורשת הרוחנית והתרבותית שלנו. היו זמנים, כאשר החדר המשפחה, בית המדרש, היו הגורמים החינוכיים היחידים עבור הילד. עתה צריך להיות בית-ספר יהודי-לאומי, ועל המחנך שלו, שעליו מוטל התפקיד הקדוש, להיות מכשיר לדור הגדל להכשרה חלוצית... להקרה לטובת העם היהודי... לכל הנוכחים יש רק משאלה אחת: בית הספר שלנו שוקד על יסודות חינוכיים לאומיים: אהבה לארץ-ישראל, תיעוב הגלות, תבונות של החלטיות להיות חבר חופשי בעם חופשי בארץ משלו".

שיעור בבית הספר בפלדפינג, 1947

השיבה לחיים בארץ-ישראל היתה בעבור הציונים לא רק תשובה לאנטישמיות ולקיום חסר השורשים בגולה, אלא גם אפשרות יחידה להשגת סינתזה חדשה בין היהדות לבין התרבות האוניברסלית, סינתזה שניתן יהיה להבטיחה רק אם תוקם מסגרת מדינית עצמאית בארץ-ישראל. הציונים שאבו מתמונת העבר ההיסטורי בארץ עידוד וכוח להווה ודגם פעולה לעתיד. ביטוי לכך נוכל למצוא בחוזר שהוציאה מחלקת התרבות שליד הוועד המרכזי של היהודים המשותרים בגרמניה לקראת חג החנוכה הראשון שלאחר המלחמה: "אנו, שארית הפליטה, שעברנו את שבעת מדורי הגיהנום של טרבל'ניקה ואושוויץ ואת התקופה שלאחר השחרור, תקופה של אכזבה גדולה מהעולם ומהאדם, חייבים גם ביום חנוכה זה לשאת אל-על את העוונות והגאוה הלאומית, כשאנו למדים מהחשמונאים, לחזק את אמונתנו בתחייתנו בארצנו העתידה ארץ-ישראל! ימי החנוכה צריכים להיות מנוצלים על-ידי מוסדות החינוך. בעיקר למען ילדינו, אשר נעקרו מסביבה חינוכית-תרבותית ולמען אלה שחנוכה היתה עבורם מתמיד חג מיוחד... לו יהי, ומתוך המציאות האפלה יתנוססו ימי החנוכה ויהי חג החנוכה כסמל לעבודת חינוך ותרבות רחכה במרכזים היהודיים."

בעוד שבקרב הקבוצות הציוניות שימשה הפעולה החינוכית כגשר בין העבר ההיסטורי הרחוק אל העתיד הקרוב הצפוי לצעירים בארץ-ישראל, פנה הציבור האורתודוקסי אל הפעילות החינוכית מתוך מחויבות עמוקה לשקם את העולם הרוחני הדתי שתרב בשואה. בעיתונות של "אגודת ישראל", "דאס יודישע ווארט", שיצא במחנה פלדמינג, נמצא את ההצהרה הבאה: "אנו שארית הפליטה האורתודוקסית, שעליה מוטל עול אחריות קדושה לשקם מחדש את היהדות החרבה, להחזיר עטרה ליושנה, לאפשר לשמוע מתדש את קול ה' תוצב להבות אש, אשר בשנים האחרונות הושחק על-ידי פטיש אכזר... החוב הקדוש שלנו הוא להחזיר לדרך התורה את הנשמות הערסילאיות הנבוכות עד היום, התועות בדרכי החיים, התינוקות שנשבו ושעד היום לא קיבלו את הקשר של השי"ת עם ישראל."

מתוך אותה מחויבות לעבר ניסח "המזרחי" תוכנית חינוכית, שבמרכזה הועמד חידוש החיים התורניים בארץ-ישראל כביטוי לסינתזה ייחודית בין יהדות לציונות, בין עבר לעתיד, בין תלמוד לבין מעשה. מתוך אותה מחויבות לעבר ניסח "המזרחי" את תוכניתו החינוכית באלה המלים: "ראשית יסוד היסודות של תוכניתנו: תורת משה וארץ-ישראל על-פי תורת ישראל!... כל האנרגיה שלנו וכל כוחותינו תיבנים להיות מגויסים למען תורת ישראל וארץ-ישראל. אנו חייבים להכשיר את המחנה ואת ההמונים הדתיים ללכת אל ארץ-ישראל, ולהיות שם, מה שהם מחויבים להיות: הבונים של ארץ-ישראל התורנית!... אם שאלת החינוך

ילדים בבית הספר במחנה רוזנהיים, 1946

והתרבות היתה תמיד חשובה, הרי היום היא ממש בוערת... היום זוהי שאלה של חינוך יהודי יסודי, להתחיל ללמד את הילד אלף-בית, לומר קדיש על אמו ואביו שנהרגו, ומה שחשוב ביותר – ללמד אותו להאמין באלוהים, שעליו מסרו אביו ואמו את נפשם, ללמד אותו שמע ישראל, שעמו הם נפחו את נשמתם... במלה אחת: ללמד אותו להיות יהודי, שפירושו להיות ארם: להיות מסור לארץ-ישראל ולתורת ישראל!

נראה, אם כן, שהשאיפה להגיע לארץ-ישראל הפכה לכוח מלבד לקבוצות שונות בקרב שאריח הפליטה, אשר היו חלוקות ביניהן בשאלות דת ותרבות יהודית. נשאלת השאלה, כיצד יכולה היתה להתארגן פעילות תינוכית במחנות העקורים, שבהם שהו קבוצות אלה זו לצד זו? האם הלכו כל הילדים לבית-ספר אחר במחנה, או שמא הוקמו בו בתי-ספר שונים לכל ציבור וציבור? האם היה לאוחם בתי הספר מכנה משותף כלשהו, ואם כן, מהו?

התבוננו בפעילות החינוכית במחנות העקורים מלמדת, כי היא צמחה תוך זמן קצר לאתר תום המלחמה באופן כאוטי וללא כל תיאום מוקדם, והיא נישאה על כתפיהם של פעילי התרבות והמורים המעטים שנותרו לפליטה, כדי לחדש תשובה חינוכית לילדים הבוגדים ששרדו על אדמת גרמניה. בתחילה צמח בכל מחנה בית-ספר אחד בלבד. אחד הביטויים הראשונים להתארגנום העצמית של הניצולים היהודים לאחר השחרור, במליון הקמתם של בתי הספר לילדים המעטים ששרדו. ביולי 1945; כשלושה חודשים בלבד לאחר השחרור, במליון הראשון של העיתון "אונדזער שטימע" ("קולנו"), התבשרו יושבי המחנה כי "ביום זה בית-ספר יהודי הנו עובד". מהירות הקמתם של בתי הספר איפיינה את מרביתם של מחנות העקורים.

בספטמבר 1945, בשנת הלימודים הראשונה לאחר המלחמה, נפתחו בתי הספר הראשונים במחנות העקורים. בשטוטגארט היו 20 ילדים, בלאנדסברג – 37, בדגנדרוף – ארבעה ובפרנוואלד – 60. המספרים מעידים על היעדרם המוחלט כמעט של ילדים צעירים בקרב הניצולים ממחנות הריכוז.

בשלב הראשון, כאמור, צמחו בתי הספר באופן באוטי וללא כל קשר ביניהם. בשלב השני, בשנת 1946, התחולל שינוי עמוק בהרכב האוכלוסייה במחנות. אל הניצולים, אסירי מחנות הריכוז, הצטרפו שלוש קבוצות יהודיות שונות: פרטיזנים ולוחמי היערות; יהודים ששהו בברית המועצות וחזרו לפולין במסגרת הסכמי הרפטריאציה בין ברית המועצות לפולין; אך האנטישמיות החזקה שהגיעה לשיאה בפוגרום קיילצה ב-4 ביולי 1946 מנעה מהם להשתקע שם; ולבסוף פליטים, בעיקר מרומניה, שברחו מארץ זו. בשל הרעב הכבד ותנאי החיים הקשים ששררו בה.

זרם "הבריחה" הוא שגרם לשינוי בהרכב האוכלוסייה הצעירה במחנות העקורים. אל המחנות הגיעו אלפי ילדים, בניהם של הרפטריאנטים, ברובם עם הוריהם, וכן אלפי יתומים שהוצאו מידיהן של משפחות נוצרות והגיעו עם מדריכיהם בקבוצות שאורגנו עוד בפולין ובהונגריה על-פי מפתח מפלגתי. בואם של המוני הילדים אל מחנות העקורים העמיד את ועדות התרבות שם בפני הצורך להיערך לקליטתם בכיתות הקיימות ואף להקים כיתות חדשות. בכך נסתייעו ועדות התרבות במורים רבים, שהגיעו בזרם הבריחה, ובניהם אף אחדים שהספיקו לקחת חלק בשיקום בתי הספר היהודיים בפולין ובליטא לאחר המלחמה. הסיפורים האוטוביוגרפיים הקצרים שרשמו המורים הם עדות אישית על מוצאותיהם במלחמה, אך מהווים לא פחות מכך אח סיפורו של החינוך היהודי באירופה שלפני המלחמה. התלכדותם המחדשת של שרידים ופליטים בעלי השכלה יהודית וכללית מגוונת ועשירה כל-בן היא שאיפשרה לוועדת התרבות המרכזית לממש את מטרתה המוצהרת ו"להעלות את הרמה התרבותית של שארית הפליטה באמצעות הפצחה של השכלה כללית ויהודית בקרב האוכלוסייה בצורה מושכת של יריעות מעשיות ממשיות, אשר יהיו נחוצות לתהליך שיקומה של החברה היהודית כעם נורמלי ויוצר".

כך, למשל, היו באוקטובר 1945, בעת הקמתו של בית הספר במחנה פלדינג שבדרום גרמניה, 35 חלמידים. בראשית 1946 כבר למדו בו 130 ילדים ולימדו 13 מורים. שפת ההוראה היתה יידיש, ושבו

הלימודים היה בן 24 שעות. תוכנית הלימודים כללה עברית, יידיש, אנגלית, לימודי דת, פיסיקה, גיאוגרפיה, היסטוריה כללית, מלאכת יד, התעמלות ושירה. הילדים שהו בבית הספר מתשע עד אתת. את ארוחת הצהריים אכלו ביתד, ולאחר הארוחה חזרו ללמוד אותם ילדים שהיו זקוקים לחינוך ביידיש, עברית ואנגלית. בינואר 1947 כבר הגיע מספרם של ילדי פלדפונג ל-490.

ההתמודדות החינוכית של המורה היתה קשה מנשוא. פרוטוקול מדיון בוועידת המורים בשטוטגארט חושף שפע של בעיות שניצבו בפני המורה. בליל של שפות נשמע בכיתה; בכל כיתה ישבו ילדים בני גילים שונים; לא עמדו לרשות המורה חומרי לימוד כדי להתכונן לשיעורים; במקומות קטנים אי אפשר היה לתק את בית הספר לכיתות; חלוקת הספרים נעשתה באופן בלתי שיטתי. ועל הכל הכבידה בעיית הכשרתם של המורים, שבשננו המלתמה נותקו ממקורות הידע והלימוד. לכך נוסף גם הגיוון הרב בקרב אוכלוסיית הילדים, שחלקה היה מנותק לגמרי ממקורות ידע וחלקה הספיק לשהות במערכת התיכון הסובייטית או, לאחר המלתמה, בעת שההייה הקצרה בפולין. מצבם הנפשי של הילדים בעקבות הרס עולמם המשפחתי והאישי העמיד את המורים בפני התמודדות שקשה לתאר.

על כל אלה נוספה בעיית המתסור. בספרי לימוד, מחברות, עפרונות, גירים ושאר אמצעים הכרחיים ללימוד ולהוראה. אלה באו במימונו של ה'ניינט', אך חלף זמן רב עד שאספקתם לכיתות הגיעה כסדרת. לצד בתי הספר התפתח בגרמניה מפעל חינוכי מיוחד בדמותם של בתי ילדים, שנועדו לטיפול-ביתומים ובילדים שהופרזו מהוריהם. ראשיתם בתחילת 1946, עם זרם של 1,000 ילדים מהונגריה, ובמחצית השנייה של 1946 הגיעו עוד 2,458 "ילדים ללא ליווי". בסוף אותה שנה הגיע מספרם של הילדים הללו ל-5,703. עד סוף אותה שנה הוקמו ברבני אזור הכיבוש האמריקאי בגרמניה שמונה בתי ילדים. במהלך 1946 הועמד מפעל החינוך בפני התמוטטות. מצד אחד מלאו הכיתות בילדים שהגיעו ממזרח אירופה, ומצד שני ירד מעמדו של המורה ורבים עזבו את מערכת החינוך ונכנסו לתפקידי פקידות, בתקווה לשפר את הכנסתם. שביתה בת חודש ימים בנובמבר 1946 נתנה את הדחיפה לארגונו מחדש של מפעל החינוך.

השלב השלישי - מראשית 1947 עד אמצע 1948 - הוא שלב מיסודה של המערכת החינוכית. מגעים ממושכים שניהלו נציגי שארית הפליטה, נציגי הג'וינט ונציגי הסוכנות היהודית הובילו להסכם, שבו נקבע שהסוכנות היהודית תקבל על עצמה את האחריות הארגונית למפעל החינוך ותדאג לגיוסם של המורים מהיישוב, ואילו הג'וינט ישא בהוצאות. הוקם ממסד תינוכי מרכזי, שנקרא "הדירקטוריון לחינוך ולתרבות". חצי שנה מאוחר יותר הגיעו ראשוני המורים הארץ-ישראלים למתנות העקורים ושהו בגרמניה ובאוסטריה במשך כל שנת הלימודים תש"ז.

עם ההכרזה על הקמת מדינת ישראל ופתיחת שערי העלייה החל השלב האחרון בקורותיה של מערכת החינוך במחנות העקורים. המשימה העיקרית שעמדה בפני העוסקים במלאכת החינוך היתה להבטיח את המשך הלימודים בבתי הספר בעת היציאה ההמונית מהמתנות ועד לחיסולם המלא של המתנות. כבר הצבענו על כך, שהרוח הציונית הצליחה לקנות לה אחיזה בבתי הספר במתנות העקורים, למרות העובדה שנמצאו במתנות ציבורים יהודיים שהיו חלוקים בדעותיהם הפוליטיות ובתפיסת עולמם. יש לזקוף זאת לזכותם של הפעילים הציונים בקרב שארית-הפליטה וליכולתם להגיע לשיתוף פעולה עם התנועה הציונית המאורגנת, שבעבורה היוו מתנות העקורים אתגר גדול.

עם סיומה של המלתמה ברור היה להנהלת הסוכנות, כי אם ברצונה לפעול בקרב שארית הפליטה בגרמניה ובאוסטריה עליה להשיג את הכרתם הרשמית של המוסדות הבינלאומיים כנציגותו של היישוב הארץ-ישראלי ולהציג בפניהם את יכולתם לפתור את בעיית הניצולים באמצעות הבאתם לארץ-ישראל, לסוכנות חשוב היה להוכיח, שהעברת היהודים לארץ עולה בקנה אחד עם מאמצייה של אונר"א להשיב

דתם את כל השבויים ועובדי הכפייה, בני עמים אחרים, שנמצאו אותה עת על אדמת גרמניה. וועידה הציונית שנערכה בלונדון באוגוסט 1945 היתה המפגש הראשון של נציגי התנועה הציונית ברחבי עם כולו. בוועידה הביעו כל הדוברים מתובות עמוקה להמשך הקיום של העם היהודי, מתובות שנבעה רה באוזלת ידו של העם היהודי בתקופת השואה ומההבנה שבעידן החדש רק המדינה היא תזות הכל. אולם בעוד שבמישור הפוליטי הצלית הכינוס הציוני להתלכד סביב ניסוח המטרה של תקמת מדינה דית בארץ-ישראל, הרי שבמישור החינוכי התעורר ביומו האתרון של הכינוס ויכוה נוקב סביב סוגיית זוכם של הילדים הניצולים באירופה. הוויכוח נסב על השאלות מי הגוף האחראי לקביעת תכניו של החינוך הודי בגולה, מה תהא דמותו של החינוך שיקבלו הילדים בגולה ומה הם התכנים החינוכיים שינתנו לילדים יצולים עם בואם ארצה.

מצד חוגי "המזרחי" נשמעה הטענה, שאין להסכים למסירת חינוכם של כל הילדים בגולה לידי הסוכנות הודית, כל עוד לא נקבע-שיהיה זה חינוך דתי-לאומי. ואילו נציגי "הפועל המזרחי" אף תבעו להגדיר, כי חינוך שיינתן לילדים הניצולים עם בואם ארצה יהיה חינוך דתי-לאומי בלבד.

גם בקרב מתנה א"י העובדת נשמעה התביעה, שלא להכריע בסוגיית החינוך בטענה כי "בשם שאף אחד אינתו לא יכול להכריח יהודי רתי שלא לתת לבנו חינוך דתי, כך יהודים דתיים לא יכולים להכריח אותנו לת לילדינו חינוך דתי". בסופו של הכינוס נתקבל הניסוח הבא: "הכינוס מכריז כי כל יתומי ישראל-גולה עם בני האומה הישראלית המתחדשת בארצה, וכי התנועה הציונית והיישוב העברי בארץ-ישראל מקבלים לעצמם את האחריות המלאה לחינוכם בארץ והשרשתם בה כבני חורין במולדת. הכינוס פונה אל כל אומות החופשיות בתביעה לסייע בידי הנהלת הסוכנות באחריותה זו ולהעמיד לדשותה אמצעים לשם גשמת המפעל".

הצהרה זו הופנתה כלפי גורמים בינלאומיים ומוסדות יהודיים כאחד. הסוכנות היהודית הכריזה בזאת על אחריותה לילדים הניצולים ועל תביעתה להעביר את היתומים שביניהם ארצה.

ניסוח הגדרתה של מטרת החינוך בהכשרת החניך לקראת עלייה לארץ-ישראל בלא להגדיר מה יהיו התכנים החינוכיים שיינתנו לילדים היתומים, הן בגולה והן בארץ, איפשר את שיתוף הפעולה בתוך התנועה הציונית עצמה בין דחיים לתילוניים. עם זאת יש להדגיש, כי הכינוס חביר בסוכנות היהודית כאחריות על חינוכם של היתומים בלבד, אך נמנע מלקבוע את אופי החינוך שיינתן בבתי הספר היהודיים לילדים שאינם תומים. לא נקבע גם איזה ארגון חינוכי יפקח בפועל על חינוכם של היתומים.

בחודשים הראשונים לאחר השתרוך היו מאמציה של הסוכנות היהודית מרוכזים בשני מישורים: האחד - להשיג אישורים מהגופים הבינלאומיים האחראיים לפעולה בקרב העקורים, והשני - להביא להוצאתם של הילדים מגרמניה. ניסיונותיה של הסוכנות היהודית להעביר את הילדים לאנגליה נחקלו בהתנגדותו של הוועד המרכזי של היהודים המשוחררים באזור האמריקאי, שסירב להתיר את הוצאתם של הילדים לכל יעד אחר וולת ארץ-ישראל. רק בדצמבר 1945 הותרה כניסתה של פלוגת הסעד הראשונה בראשותו של תיים הופמן (יחיל), שהיתה נציגתו הרשמית של היישוב הארץ-ישראלי. בואה של המשלוח הארץ-ישראלי התרחש בשעה שהנדידה ממזרח אירופה לגרמניה כבר היתה בעיצומה. עד מהרה הפכו השליחים מהארץ מעורבים ישירות בענייני החינוך. במהלך 1946 מילאו השליחים והשליחות הארץ-ישראלים תפקיד חשוב בארגון בתי הספר במתנות, ולא פחות מכך בסיוע להקמת בתי הילדים, שקלטו יותר מ-5,700 ילדים ללא הורים.

ילדים אלה, שהגיעו לגרמניה מאורגנים במסגרות על-פי מפתח תנועתי, נתפסו בידי התנועות הפוליטיות כמאגר האנושי המבטיח ביותר לחיזוק שורותיהן ביישוב הארץ-ישראלי. זו הסיבה לכך שסוגיית החינוך בבתי הילדים הפכה לסוגייה בעלת גוון פוליטי.

בשלהי 1946, משנגזה התקווה לעלייתם של "המאה אלף" וגברה הדאגה שמא השהייה במתנות העקורים

תימשך זמן רב, חששה התנועה הציונית שמא יאוש העקורים מהמתנה יניע אותם לעבר פתרונות הגירה תלופיים. התנועה הציונית הועמדה בפני אתגר מרכזי, כיצד לטפת מוטיבציה ציונית בקרב המוני העקורים. בהנהלת הסוכנות היהודית גברה המודעות בדבר הצורך להגביר את פעולתה. בקרב שארית הפליטה ולהבטיח את השליטה על התינוך במחנות. לשם כך היה עליה להגיע למצב, שבו תרכז את הפעולה החינוכית בידי מנגנון יעיל יותר שיסור למרותה. הכרעה זו נפלה בקונגרס הציוני הכ"ב שהתכנס בבאזל, בדצמבר 1946, ובמהלכו נקבע כי הקונגרס "הואה בתפקידה של לשכת עליית הנוער את ההכשרה התינוכית והמקצועית של ילדים ונוער מִישראל, הנמצאים בעיקר במחנות, במוסדות ובתי ילדים ואת קליטתם בעבודה ובתרבות בארץ-ישראל, אלא של כל הילדים בגולה הנמצאים בפועל תחת השגחתה של אונרר"א ואינם שייכים לשום מדינה. המונח "ילדים מִישראל" הפך את ילדי שארית הפליטה לאזרחי מדינה לעתיד עוד בטרם הגיעו ארצה והעניק לעליית הנוער את הסמכות והאתריות להכשרתם של הילדים לקבאת בואם למדינה העתידית. אולם גם הפעם נמוע הקונגרס הציוני מלהגדיר את תכניו של החינוך היהודי והסתפק בניסוח הכללי של תינוך לקראת עלייה.

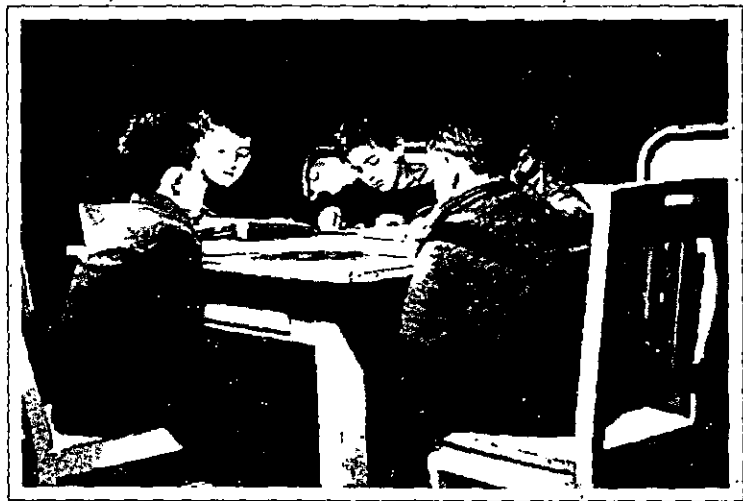
עליית הנוער זכתה למנדט, שמעולם לא היה לה. היא קיבלה את האחריות לחינוכם של ילדים בגולה, בעוד שעד כה יכולה היתה להעניק הכשרה רק לאותם נערים, שנקבע כי ייקלטו במוסדותיה. הניסיון שצברה עליית הנוער בקליטת נוער ללא הורים, המבנה הפלורליסטי שלה וקשריה עם ארגונים מכל צדי הקשת הפוליטית איפשרו לה, מצד אחד, להציג עצמה כלפי ארגונים יהודיים כנציגת היישוב כולו, ומאידך גיסא העניקו להנהלת הסוכנות את היכולת להבטיח שהחינוך בגולה והעלייה של הילדים לארץ יעמדו תחת פיקוחה הישיר. במקביל ניהלה הנהלת הסוכנות מגעים עם נציגי הג'וינט באירופה להקמתו של גוף משותף, שיקבל על עצמו את הדאגה לחינוך הילדים באירופה, ימומן בידי הג'וינט, וכוחות ההודאה בו יגויסו בקרב מורים ארץ-ישראלים.

לצורך זה הוקמה בארץ-ישראל "המועצה לחינוך עברי בגולה", שקראה למורים להתגייס לשליחות הוראה בגולה על אף המצב הקשה בארץ. בחזר הראשון שהוציאה נאמר: "אנן אנו יכולים לשכות, שעיקרה של מערכתנו הוא הדאגה לגורל עמנו בכל תפוצותינו. וכשם שעתידי האומה קשור קשר בל ינתק במצב הארץ, ברור הוא, שאין עתיד לאומה שאינה דואגת לחינוך ראוי של הדור הצעיר. לכן הננו ממשיכים בפעולותינו למען החינוך העברי בגולה ואף נשתדל לשלות לשם את אלה מבין המורים המסוגלים להביא את דבר הארץ לאחינו בגולה, לעבוד עבודה תלוצית בשדה החינוך העברי".

בתום המגעים הוקם הדירקטוריון לחינוך ולתרבות, שבו ישבו נציגי הסוכנות היהודית בתפקיד יושב ראש, שני נציגי מתלקת החינוך של הוועד המרכזי של היהודים המשותרים, שני נציגי הג'וינט. נציגי עליית הנוער. שיתוף פעולה זה עלה בקנה אחד עם תביעתו של הקונגרס השני של שארית הפליטה באזור הכיבוש האמריקאי בגרמניה, בפברואר 1947, אשר הצהיר כי הוא מפיר בחינוכו של הילד היהודי כתפקידה החשוב ביותר של שארית הפליטה והוא תובע מהוועד המרכזי להקדיש תשומת לב מיוחדת לבעיות החינוך. הקונגרס גם הכריז כי "הוא מקדם בברכה את הידיעה על בואם של המורים מארץ-ישראל, שיסייעו לחזק את עבודת החינוך ולבנות מערכת חינוך, על יסודות התרבות העברית והכשרה לקדאת חיים תלוציים בארץ-ישראל". אך בה במידה תבע הקונגרס מהוועד המרכזי להקים בתי-ספר דתיים ולתמוך בהם כפי שהוא תומך בבתי-ספר תילוניים.

באפריל 1947 הפיץ אליהו דובקין, שעמד באותם ימים בראש המתלקה הארגונית של ההסתדרות הציונית, תוזר לכל ההסתדרויות הציוניות ודיוות על ההסכם עם הג'וינט בשאלת גיוסם של המורים מארץ-ישראל. את סקירתו פתח כך: "הדאגה לחינוכו של הדור הצעיר היוותה מעולם את אחד התפקידים היסודיים של

שיעור בבית הספר
היסודי בברגן-בלזן,
1946

התנועה הציונית. עם השינויים שחלו במצבו של עמנו גילו שבעתיים האחריות והדאגה המוטלות על התנועה הציונית לחינוך בנינו. מאות אלפים מילדינו הושמדו ביד אבזרית. עתידנו תלוי במידת נכונותה הציונית והחלוצית של שארית הפליטה. דאגתנו לדור הממשיך צריכה להתבטא לא רק בשאלה כיצד ניצור תנאי קיום אנושיים בעבורם – עלינו ליטול על שבמנו את כל עול הטיפול בחינוך ילדינו לקראת ייעודם."

ביולי 1947 יצאה למחנות העקורים משלחת המורים הארץ-ישראלים, ובכך הגיע לשיאו לא רק שיתוף הפעולה בין היישוב לבין העקורים אלא גם בין הסוכנות היהודית לבין הגוינט, שכן הגוינט מימן את התזקתם של המורים בעת שהייתם במחנות ואף הבטיח את קיום משפחותיהם בארץ. משלחת המורים הארץ-ישראלית, שנתפסה בתודעתם של בני הדור כמפעל תינוכי ארץ-ישראלי לכל דבר, לא היתה יכולה להתקיים ללא שיתוף הפעולה ההדוק עם הגוינט האמריקאי.

שינויים ארגוניים אלה, לצד משלוחים של ספרי לימוד מארץ-ישראל, כתיבת תוכניות לילדי שארית הפליטה, הבשרת בותות הוראה מבין אנשי שארית הפליטה – כל אלה הקלו על המורים המקומיים במשימתם להפוך את ארץ-ישראל למוקד הפעילות החינוכית.

נסבם ונאמר, כי בשנים 1945-1946 נוצרה שותפות גורל בין שתי הקהילות היהודיות – שארית הפליטה מזה והיישוב מזה, ושותפות זו היא שאיפשרה לרעיון הציוני להיתפס בתודעתם של העקורים כתשובה ריאליית למצוקתם האישית. העמדת ארץ-ישראל במוקד הפעילות החינוכית במחנות העקורים הפכה לגורם מלבד ויצרה שפה משותפת בין הציבור היהודי שתווה את התופת לבין אלה שחיו מחוצה לה. שארית הפליטה הפכה לשותפה פעילה במפעל הציוני עוד בטרם הגיעה ארצה.

קטעי מקורות

א. החלטות שהתקבלו בוועידת המורים העובדים בבתי הספר העבריים באזור האמריקאי בגרמניה

- ▲ ביום 27.10.46 התקיימה בנוי-פריימן ועידת מורים עובדים בבתי הספר העבריים באזור האמריקאי בגרמניה.
- ▲ הוועידה מציינת שהמורה העברי הוא למעשה היחיד הנושא בעול בית הספר בחינוך הדור הצעיר, שהיה תלוש מבלי חינוך במשך של טבע שנות מלתמה והשמדה.
- ▲ על סמך הדיווחים שנמסרו מהמקומות, הוועידה מציינת שהמצב הכלכלי של המורה העברי ירד מאוד ואינו

מתאים אפילו בקירוב למידת תפקידו בחברה.

- ▲ הוועידה מביעה את התמרמרותה הרבה על העובדה שהמוסדות המרכזיים של היהודים בבוואריה לא העריכו כראוי את עבודתו המסורה של המורה, לא הראו התעניינות במצב ולא עשו כל התאמצות להטיב.
- ▲ הוועידה מדגישה שעבודת המורה בתנאים הקיימים בבתי הספר בבוואריה רורשת התאמצות והתמסרות יוצאת מן הכלל.
- ▲ הוועידה קובעת שהרמת הגובה הפדאגוגי של בתי הספר העבריים בבוואריה תלוי/ה בראש ובראשונה במצבו הכלכלי של המורה.
- ▲ בשים לב לכל האמור, הוועידה מתליטה לייסד הסתדרות מורים וגננות על-ידי המשרד התרבותי של הוועד היהודי המרכזי במינכן, שתפקידה:
  - לדאוג למצבו הכלכלי של המורה.
  - לדאוג לגובה הפדאגוגי והמקצועי של המורה.
  - לדאוג לגובה הפדאגוגי של בית הספר.
- ▲ הוועידה דורשת מאת הוועד הנבחר שיבוא תיכף ומיד בדברים עם המוסדות המרכזיים היהודיים וידרוש בכל תוקף קביעת תשלום מתאים, שיבטיח קיום הוגן למורה ולמשפחתו.
- ▲ הוועידה מייפה את כותו של הוועד לאחוז בכל האמצעים הדרושים להגשים את דרישות המורים.
- ▲ הוועידה דורשת מאת הוועד, במקרה אם במשא ומתן עם המוסדות המרכזיים לא יהיו תוצאות תיוביות, להציע מיד לכל המורים לשבות.
- ▲ הוועידה מציעה לוועד הנבחר להשתתף באופן פעיל בכל המאמצים של המשרד התרבותי בשכלול החינוך וההוראה בבתי הספר.

27.10.46 חוויניק, ספעקטאר, שלאסטער, ש. רוס, י. דיכטר

(צילום מתוך תיקי ליאו שווארץ, 404/34/122, פרויקט החפלה, אוניברסיטת תל-אביב)

ב. מכתב מאת הסתדרות המורים של בתי הספר העבריים באזור האמריקאי בגרמניה אל מר נתום לויך, ב"כ הוועד הלאומי לענייני החינוך באזור האמריקאי בגרמניה

ת.ג.

הננו פונים אליך בעניין מצב בתי הספר ומצב המורים העובדים בבתי הספר באזור הכיבוש האמריקאי בגרמניה. בכל האזור האמריקאי קיימים כרגע קרוב ל-60 בתי ספר, שבהם עובדים כ-600 מורים, מהם בעלי קוואליפיקציות הוראה ומחוסרי קוואליפיקציות הוראה. מתחנכים בבתי הספר כ-15 אלף ילדים. בתי הספר נוסדו אך ורק בידי מורים. בכל מחנה ומחנה נמצא אחרי השחרור מורה אחר או שניים, שעל-פי נס ניצלו ממוות, והם שיסדו את בתי הספר. קשה לתאר את העבודה המסורה שהשקיעו המורים בייסוד בתי הספר ובחינוך הדור, שהיה תלוש מכל חינוך ותרבות במשך שבע שנות מלחמה והשמדה. לצערנו לא נמצא אדם או מוסד מרכזי שידאג למצב בתי הספר והמורים במחנות. המורה העברי הוא היחיד שנושא בעול בתי הספר. בזמן האחרון התקטנה מאוד המנה, שאונרר"א מחלקת במחנות, והמורה שאין לו שום מקור הכנסה אחר רעב ממש ללחם. ברוב המחנות יושבים בוועדים אנשים שאין להם כל זחס לתרבות עברית, והמורה העושה את העבודה הכי תשובה במחנה, נחשב לפועל ממדרגה נמוכה. הדבר הגיע לידי כך, שהמורים התחילו לעזוב אח בתי הספר. הדבר הסתבך עוד יותר בזה, שאונרר"א התחילה לעבור לשלטון עצמי, והאדם היותר מתאים לקבל משרה במחנה הוא המורה וכמובן המורה בעל השכלה.

המורים התחילו אמנם לעזוב את בתי הספר, כי מצבם קשה מנשוא. נשקפה סכנה, שבתי הספר יישארו בלי מורים, או שאת מקום המורה יתפנס אדם שאינו ראוי לשאת את השם הזה. טובי המורים שלנו התליטו להתארגן ולייסד הסתדרות מורים, שתפקידה יהיה לדאוג למצבו התומרי של בית הספר ולמצבו הפדאגוגי של בית הספר.

ההסתדרות השתדלה להטיב את מצב המורים, אבל ללא הועיל. הוועד המרכזי לא נענה לנו. מוכרחים היינו להכריז שביתה כללית, אבל גם השביתה לא הועילה בהרבה. המצב נשאר כמעט כמו שהיה. אנו משתדלים להחזיק מעמד ודורשים מאת המורים, שלא יעזבו את בתי הספר. מבטיחים אנו למורים, שיעלה סוף סוף בידינו להטיב את מצבם, אבל אם לא תבוא עזרה – דרישתנו לא תועיל.

נשקפת סכנה, שבתי הספר ייסגרו מתוסר מורים ובנינו, שרידי התרב, יישארו בלי תינוך ותרבות. בשם כל המורים וכל בתי הספר באזור הכיבוש האמריקאי בגרמניה אנו מבקשים את כ' בתור ב"כ הוועד הלאומי למהר בעזרתו.

הסתדרות המורים באזור הכיבוש האמריקאי בגרמניה.

מינכן, 28.1.47

(צולם מתוך תיקי ברוך אורן, ארכיון לתינוך יהודי בישראל ובגולה, אוניברסיטת תל-אביב)

"בעיות הילדים והנוער" – קטעים מהרצאתו של מנכ"ל ז'ינבר, איש המשלחת הארץ-ישראלית שקיבל עליו את ארגון הלשכה של עליית הנוער בגרמניה, בפניום השליחים שנוערך בברנסטגאדן, 13.1.46

אינני בא למסור דו"ח על פעולת הלשכה, באשר היא קיימת זה כמה שבועות. ברצוני לסקור בפרוץ קל את בעיות הנוער והילדים, ולעמוד על אי אלה קווי פעולה שהמה כתבנית לעבודתנו העתידית. אינני מרגיש בי את האומץ הדרוש להעריך את בעיות הנוער והילדים, אבל לא נצא ידי תובה אם לא נעמוד בכמה מלים על הטרגדיה של הילדים כאן. זוהי טרגדיה מיוחדת בתוך הטרגדיה הכללית. מי שעמד פנים אל פנים מול הילדים הרגיש לא פעם את התטא שתטא בית ישראל כלפי הילדים. כאשר שליחי היישוב באו במגע ראשון עם שארית הפליטה, הזדעזענו לידיעה שלא נשארו ילדים. והנה במשך הזמן הציצו מן הבונקרים ועיי המפולת של ערי הגולה החרבות ילדים. לפי הסטטיסטיקה האחרונה יש לנו בשטח הכיבוש האמריקאי 22,000 ילדים. תלק גדול מהם יתומים למתצה ויתומים בלי אב ואם. הדבה דיו נשפך על נושא זה. משוררים וכתבים התרגשו לחיזיון הטראגי הזה, אבל אנתנו ערים לעובדה שהמעט ששרד לנו ושאר קרועים ובלויים במתנות ועכשיו מאיים עליהם תורף קשה. ואנתנו כלל וכלל לא עשינו את המוטל

עלינו לקראת התורף הקשה שבה עליהם. ועוד על חטא שעם הספר חוטא לילדים. אם איננו עשירים באמצעים אחרים, אבל להדגיש את התרפה הזאת שילדי ישראל נשארו בלי ספר. הטלנו חובות קשים על הילדים, תובת החיים, ועבשיו את תובת העלייה, ואנתנו לא עשינו כלום למען ציידם בלבוש ההכרחי לעלייה, להכין אותם ולעודד אותם מבחינה נפשית לקראת התפקיד שהוטל עליהם, לא חדרנו מספיק לטיפול אינדיבידואלי של הילדים. אנתנו רק לעתים רחוקות מספיקים להסתכל בעיניים העצובות של הילד, אנתנו רואים גושים גושים של ילדים, אבל

העקורים לאיפנים

את הילד עצמו, את בעיית היתמות, איננו רואים כלל.

וקרה נס לילדים. ואלה הם המדריכים. אנחנו מבקרים קשות את המדריכים, אבל לא הערכנו מספיק את תבר האנשים הזה, כשהם עצמם ילדים אשר לא טעמו את טעם הילדות מעודם, והם הם אשר הצילו את הילדים. והדבר הזה היה לתוכן תייהם. מן הראוי במסיבה זו להעריך את הנערים והנערות האלה ולתכנן תוכניות כיצד לעזור להם, לעודד אותם ולהדריך אותם בתפקיד הזה אשר הטילו על עצמם.

...על הבעיות של מחנות הילדים: אמרנו שהודות למדריכים המתנות הם חברות ילדים ולא מחנות יתומים. והמה נושאים אופי של חברות ילדים בארץ. מצב התזונה והתנאים האחרים הם שונים בכל מקום ומקום. אין הסדר מרכזי מטעם אונרר"א לתנאים במתנות. הכל לפי האיניציאטיבה של הדירקטור במקום וגם לפי הבנתו של השליח. הדברים אמורים גם ביחס להלבשה, תזונה, רפואה, הוראה וכו'. כל מקום דואג לעצמו. גם החנועות לא הצליחו להגיע להסדר מרכזי פנימי למקומות הריכוז של הילדים שלהם. השליח במחנה עוזב לנפשו ללא הדרכה וללא עצה, הכל לפי מידת היוזמה שלו ליצור את התנאים ההכרחיים.

...בעיית הילדים במחנות הגדולים. לפי ההערכה ישנם 15,000 ילדים במחנות. רובם הגיעו בזמן האחרון מפולניה, והם מרוכזים ברובם המכריע במחנות החדשים בדיסטריקט 2, שבהם התנאים גרועים מאוד. מנהלי אונרר"א במחנות אלה הם אנשים חדשים בעבודה, והוועדים היהודיים אין להם הניסיון הדרוש בתפקידים. יש לציין את חוסר הפעילות של החנועות במתנות הללו ויש להתריע על כך שהחנועות יירתמו לעול ולדאגה לארגן את הילדים במקומות הללו.

הילדים הללו, אשר הגיעו מפולניה הגיעו מי עם אב ומי עם אם, והמה כלולים במסגרת של ילדים עם חורים, אך מצב הילדים הללו גרוע שבעתיים מאשר הילדים בלי החורים ההולכים ישר למחנות הילדים. החורים גרים עם הילדים שתיים-שלוש משפחות בחדר מזהם במחנה בלתי מאורגן ובלתי מסודר. שם הילדים לפי שעה אינם בעיה מיוחדת, ואין איש יודע לעמוד על זכותם.

(ההרצאה מצויה בארכיון הציוני המרכזי, תיקי עליית הנוער, S 75/4566)

ד. מתוך דו"ח של שליחה מארץ-ישראל, קלרה פרלברגר, "על הפעולה החינוכית באזור שטרנברג"

בהתלת החודש-ינואר (1947) התחלתי לעבוד באריאה-טים (מחלקה מחוזית של אונרר"א) שטרנברג, המקיף כמה מחנות קטנים וארבעה מתנות גדולים: לאנדסברג, פלדפינג, פרנוולד ונוי-פריימן. עלי הוטל לעסוק רק בענייני חינוך. בהיכנסי לעבודה מצאתי בכל המקומות גני ילדים ובתי-ספר עממיים מאורגנים. גני הילדים בפלדפינג ובנוי-פריימן מסודרים יפה, גן הילדים בלאנדסברג פחות יפה וזה שבפרנוולד הכי פחות מסודר.

בתי הספר בלאנדסברג, בפרנוולד ובנוי-פריימן מתנהלים בשפה העברית וחנים משביעי רצון. כיוון שביקרתי בכולם לפני שלושת רבעי שנה יכולתי לציין כיום בסיפוק התקדמות ניכרת בלימודים הכלליים וכן גם בשפה העברית. חוסר ספרים ויתר מכשירי הלימוד מורגש בכל בתי הספר הוותיקים הללו לא פתות מאשר במתנות החדשים. למשל, לא מצאתי (מלבד בפרנוולד) בשום מקום ציוד ללימודי הגיאוגרפיה, מתימטיקה ושאר המקצועות. בינתיים עלה בידי להשיג מפות קיר. בשביל כל המחנות של המחוז. השנתי גם רשיון מהשלטון הצבאי להוצאת אטלס קטן בשביל בתי הספר היהודיים בתוך האזור האמריקאי, ואני מקווה שבעוד תודש כל תלמיד יוכל לקבל אטלס. גם ייתכן שיעלה בידינו לקבל מכשירים ללימוד מתימטיקה. קיבלנו הבטחה מהמוסד לסרטי הוראה, להציג בכל מחנה יהודי באזור האמריקאי בכל שבוע סרטים קצרים בעלי תוכן לימודי. ההצגות כבר מתקיימות בחלק מהמחנות, ויש להניח כי במשך שבועיים יוכלו כל המחנות ליהנות מהם. לסרטים האלה ערך לימודי רב מאוד ואין לוותר עליהם.

עבודה רבה השקעתי בהקמת בחי-ספר לנוער. באף אחד מהמחנות הנ"ל לא היו קיימים שיעורי השתלמות קבועים. אחרי משא ומתן ממושך עם כל הגורמים המקומיים, הגענו לידי החלטה להכריז על חובת הלימוד לנוער מגיל 16 עד 22. ליותר קשישים תהיה הזכות לבקר בשיעורים אלה מתוך רצונם הטוב. בכל המקומות הוחלט, שכל צעיר וצעירה אשר לא יבקר בקביעות בשיעורי ההשתלמות יורחקו ממקומות העבודה ומבתי הספר למלאכה של "אורט". מאידך גיסא הובטחו לנוער הזה גם זכויות מסוימות: כניסה חופשית לתיאטרון, קונצרטים, נשפי ריקודים וכו'. לאלה מבין התלמידים אשר אינם עובדים תינתן תוספת מזון במידה שהיא ניתנת לתלמידי בתי הספר של "אורט". מלבד זה כל תלמיד יעבוד פחות שעה אחת משעות עבודתו היומית. הלימודים יתנהלו שלוש פעמים בשבוע בשעות הערב.

והנה חוכנית הלימודים לשבוע: שיעורי חובה: 3 שיעורים לעברית, 2 שיעורים לתולדות ישראל, 3 שיעורים למתימטיקה, 2 שיעורים לפזסיקה, 3 שיעורים לטבע ולתורת הגוף, 3 שיעורים לאנגלית (אינם שיעורי חובה).

בכל המקצועות יתנהלו הלימודים בשתי דרגות: למתחילים ולמתקדמים. הלימודים יתנהלו ביידיש. כיוון שאין סיכויים לקבלת ספרי לימוד ביידיש, הוחלט להכין קונטרסים בשביל כל מקצוע ומקצוע והקונטרסים יוכפלו במכונת הכפלה, כך שכל תלמיד יקבל חוברת לידו. (פורסם בתוך יומן המשלת של הסוכנות היהודית לארץ-ישראל בגרמניה הכבושה, מס' 4, מינכן 8.4.47, ארכיון ציוני מרכזי).

ה. קרן קיימת לישראל

26.1.47

הלשכה המרכזית בגרמניה

לכל ועדות הקרן הקיימת, עסקניה, הסתדרויות הנוער, בתי הספר והמפלגות בגרמניה, שלום!

חוזר מס' 3:

הלשכה המרכזית של הקרן הקיימת בגרמניה החליטה להכריז על פעולת הקרן הקיימת בגרמניה ביום ט"ו בשבט.

ביום זה, בכל רחבי גרמניה, בכל מקום שבו חיים יהודים, יש לכנס אסיפות עם. באסיפות עם אלה יש לספר על קרן קיימת, הישגיה, פעולתה, מטרותה ותשיבותה. מלבד זה רצוי בכל אסיפה ואסיפה לתת גם תוכנית אמנותית: שירים, דקלומים, הצגות וכו'.

ט"ו בשבט הוא חג שבו ילדי ישראל לא רק חוגגים אלא גם משתתפים באופן סמלי על-ידי נטיעת עצים בבניין הארץ. מלבד זה, הקק"ל היא הקרן החביבה מאור אפילו על תינוקות ישראל ויש לשתף עד כמה שאפשר את ילדי בתי הספר והנוער במקומות.

הגנו דורשים מכם לחוג את ט"ו בשבט בכל פאר ולשלוח ללשכה המרכזית דו"ח על זה. יהא ט"ו בשבט - יום הקרן הקיימת בגרמניה - חג לשארית הפליטה.

בברכת ציון

הקרן הקיימת לישראל

הלשכה המרכזית

(ארכיון יר ושם, אוסף יו"א, 294.2/1541)

(26)

"מסדר", תומס גבע. צויר במחנה הילדים בבוכנוואלד, 1945 (המוזיאון לאמנות, יד ושם)

גיליון מס' 22 • אדר ב' - יום השני • אפריל 1997

השאל

וויילן

יד ושם רשות הזיכרון לשואה ולגבורה

אקטואלית • שארית הפליטה וההעפלה

על הפרק ▲ החינוך במחנות העקורים

22

57